

**ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ В АПК ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ
ІННОВАЦІЙНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ***Розглянуто необхідність формування та розвитку структур кластерного типу,
їх основні переваги, недоліки та бар'єри створення в сучасній Україні*

Постановка проблеми. Метою управління регіональною економікою в довгостроковій перспективі є створення умов для стійкого зростання і розвитку регіональної економічної системи, тобто створення в регіоні режиму функціонування, орієнтованого на поліпшення параметрів рівня і якості життя населення. Ця тенденція забезпечується стійким, збалансованим і багатофакторним відтворенням ресурсного, господарського, екологічного і соціального потенціалів регіону. Однією з основних умов підвищення ефективності діяльності регіонів є формування кластерної системи, засноване на принципах економічної стійкості, надійності і стабільності функціонування і розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день питання інтеграційних формувань стало дуже актуальним. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли відображення в наукових працях М. Портера, В. Фельдмана, Т. Андерсена і С. Швага, П. Антіла, В. Трет'яка, В. Письмака, Г. Семенова і О. Богма, О.В. Мазуренко, В.П. Ситника, П.Т. Каблука, С.С. Соколенка, А.Д. Топалова, І.В. Хомина та ін. сучасних провідних науковців.

Постановка завдання. Стаття присвячена перевагам і особливостям кластерної організації виробництва в АПК. Перспективи інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва особливо актуальні у світлі вирішення проблеми продовольчої безпеки. Формування і розвиток кластерів є стимулом зростання конкурентоспроможності регіону за рахунок реалізації потенціалу ефективної взаємодії учасників кластера, залучення іноземних інвестицій і активізації зовнішньоекономічної інтеграції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Необхідність підвищення економічної ефективності агропромислового комплексу регіонів країни вимагає формування нової моделі агроєкономіки, що дозволяє максимально використовувати наявний потенціал. При цьому особливої актуальності набувають питання, пов'язані із створенням в аграрному секторі інтегрованих форм господарювання. Одним з перспективних напрямів агропромислових формувань є створення агропромислових кластерів.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку економічної політики, спрямованому на підвищення конкурентоспроможності держави, є створення галузевих кластерів.

Кластер – це група, як правило, географічно локалізованих взаємопов'язаних економічних суб'єктів (виробничих підприємств, закладів інфраструктури, науково-дослідних центрів, вузів та інших організацій), що взаємодоповнюють один одного на добровільних договірних засадах для досягнення конкретного господарського ефекту та посилюють ринкові конкурентні переваги. Наслідуючи визначення М. Портера "На перше місце в сучасній економіці виходять кластери – системи взаємозв'язків фірм і організацій, значимість яких як цілого перевищує просту суму складових частин... Територіальне охоплення кластера може варіюватися від груп виробництва одного міста або штату (регіону) до країни або навіть декількох країн, що є сусідами. Кластери мають різну форму залежно від своєї глибини і складності, але більшість включає: компанії "Готового продукту" або сервісу; постачальників спеціалізованих факторів виробництва, комплектуючих виробів, механізмів, сервісних послуг; фінансові інститути, фірми в супутніх галузях, урядові структури, що здійснюють істотний вплив на кластер..." [6, с. 215].

Виходячи з цих досліджень, відбиваючи динаміку відносних переваг, кластери формуються, розширюються, поглиблюються, але можуть також з часом звужуватися, згоратися, розпадатися. Подібна динамічність і гнучкість кластерів є ще однією перевагою в порівнянні з іншими формами організації економічної системи. З часом ефективно діючі кластери стають причиною великих

капіталовкладень і пильної уваги уряду, тобто кластер стає чимось більшим, ніж проста сума окремих його частин. Центром кластера найчастіше буває декілька потужних підприємств, при цьому між ними зберігаються конкурентні відносини. Концентрація суперників, їх покупців і постачальників сприяє зростанню ефективної спеціалізації виробництва. При цьому кластер дає роботу і безлічі дрібних фірм і малих підприємств. Крім того, кластерна форма організації призводить до створення особливої форми інновації – "сукупного інноваційного продукту" [4, с. 91]. Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективного трансформації винаходів в інновації, а інновацій в конкурентні переваги являється формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера.

Таким чином, співпраця стає усе більш необхідною, але воно й несе з собою відому небезпеку – можливість втрати самостійності (можливості дотримання самостійної лінії поведінки на ринку, самостійного освоєння нових товарів, нових технологій і т.д.).

Сучасна Україна налічує незначну кількість кластерних ініціатив регіонів в сфері АПК (фруктовий кластер "Подільське яблуко" та продовольчий кластер на Поділлі, кластер екологічно чистого дитячого харчування на основі органічного землеробства на Полтавщині, кластер свинарства та м'ясних виробів в Харківській області та деякі інші). Загалом промислові кластери створено лише в Рівненській, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Донецькій областях [2].

Агропромисловий кластер є інноваційно направленою, територіально локалізованою інтегрованою структурою з елементами мережевої організації, що включає різні сфери АПК, що входять в технологічний ланцюжок створення доданої вартості, що відрізняється від традиційних вертикально інтегрованих "структур" (рис. 1).

Сенс, який вкладається у визначення кластера і який визначає переваги кластера перед традиційним сприйняттям організації ринку, полягає в наявності не лише формальних, але здебільшого неформальних взаємовідносин між підприємствами, що входять в кластер, що створює позитивний ефект, який впливає на усі підприємства. Окрім підприємств в кластер включається соціум територіальної освіти, що утворює кластер. Це створює додаткові взаємовигідні відносини між підприємствами і населенням [7, с. 41].

Формування агропромислових кластерів в регіоні достатньо складний процес, формуються вони поволі, видимі результати досягаються лише через декілька років. Проте подібні об'єднання роблять позитивний вплив не тільки на окремі підприємства в структурі кластера, але і на економіку регіону в цілому, оскільки відбувається взаємодія трьох секторів: бізнесу (комерційні організації, кредитні установи), інституцій (університети і наукові центри, громадські організації, торговельно-промислові палати) і влади (місцеві органи влади, податкові адміністрації, регуляторні структури).

До переваг кластера у сфері агропромислового виробництва можна повною мірою віднести реалізацію конкурентних переваг регіону по виробництву продуктів харчування, пов'язаних з географічним розташуванням, кліматом, зонами агропромислового виробництва регіонів, проведення ефективної політики зайнятості в регіоні і розвиненості інфраструктури села, розширення бази оподаткування, підвищення в регіоні підприємницької активності на ринках АПК і розвиток інноваційного потенціалу підприємств АПК за допомогою швидкого розповсюдження інновацій на всі підприємства кластера.

Важливим аспектом реалізації кластерної системи є кластерний аналіз, що включає чотири взаємопов'язані

етапи. По-перше, визначається основний напрям розвитку підприємств кластера: основні споріднені підтримуючі галузі. Учасники кластера повинні більше вигравати від його створення, ніж програвати від зростання конкуренції. По-друге, оцінюються природно-кліматичні умови та їх придатність для цілей створення кластера, використовуючи природне і адміністративне районування. По-третє, визначається, які підприємства мають бути включені в структуру кластера. Четвертий етап включає визначення стратегії розвитку кластера. Сенс створення кластера полягає в наданні йому особливих властивостей абсорбції, завдяки яким учасники кластера можуть отримувати інформацію, необхідну їм для власного розвитку і для розвитку кластера [5].

Взаємодія галузей, їх синергетичний ефект особливо важливі на регіональному рівні, де повинен формуватися так званий кластер. Особливо важливим є виявлення і підтримка так званих "точок зростання". В якості "точок зростання" на території агропромислових зон можуть виступати населені пункти, де розташовані підприємства по переробці сільськогосподарської продукції, племінні

тваринницькі і насінневі господарства, репродуктивні свинарські і птахівницькі підприємства, наукові, дослідно-виробничі і навчальні господарства. Агропромислові зони організуються на територіях з розвиненим або перспективним за своїм потенціалом сільським господарством і підприємствами інфраструктури. У зв'язку з невеликими розмірами території адміністративних районів організація зон АПК доцільна на міжрайонній основі.

Таким чином, створення кластерів може бути ініційоване за географічним принципом, тобто там, де спостерігається висока концентрація аналогічних підприємств як по виготовленій продукції, так і по принципах організації. Наслідкування географічного принципу створення кластерів дозволяє посилити синергетичний ефект від присутності схожих підприємств що не лише беруть участь в основному технологічному ланцюжку, але також обслуговують основні підприємства. Завдяки цьому створюється деяка локальна квазісамодостатня інноваційна економіка, спрямована на виробництво обмеженого числа продуктів гарантованого збуту за рамками кластера.

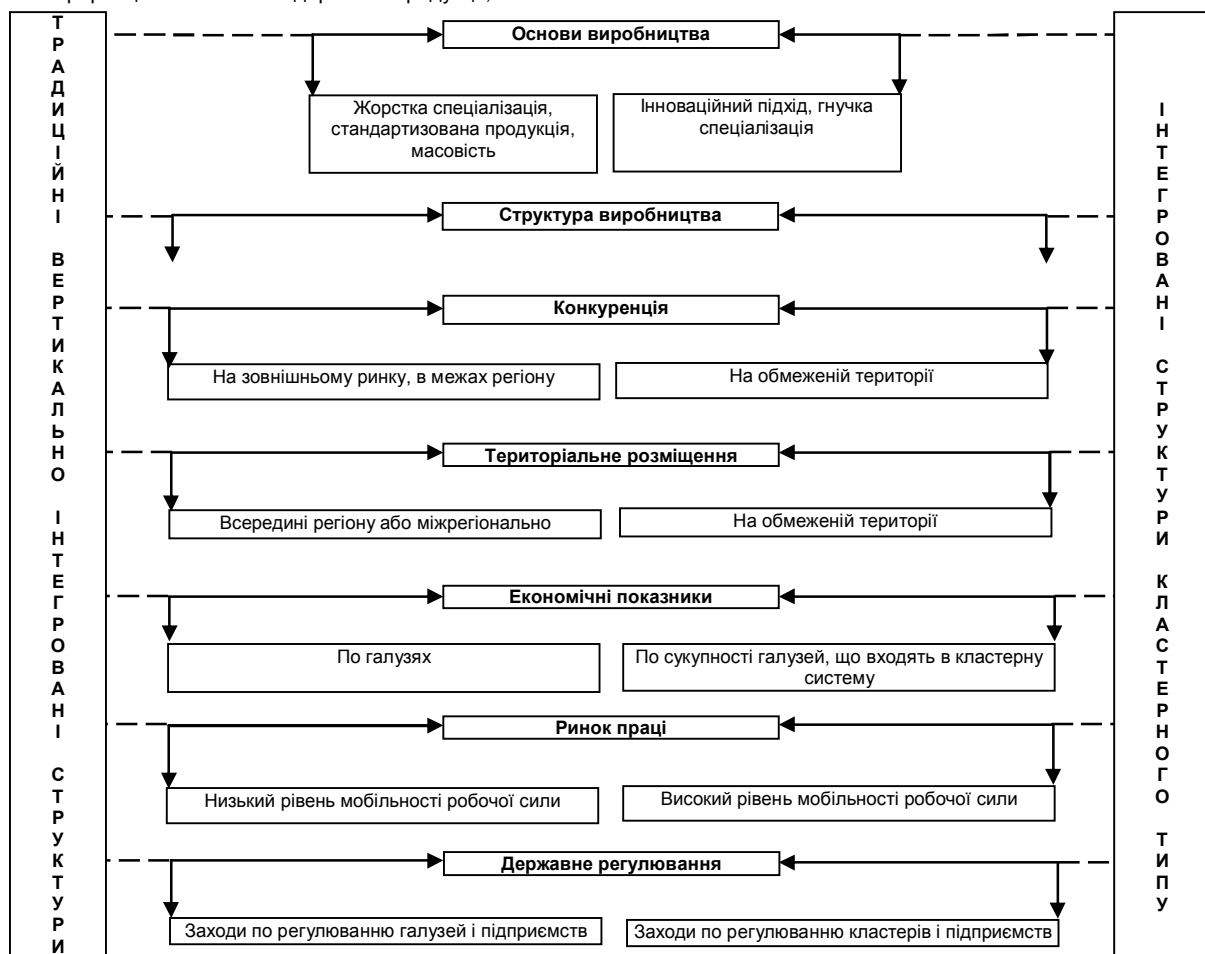

Рис. 1. Порівняльна характеристика традиційних вертикально інтегрованих структур та структур кластерного типу.

Процес цілевстановлення згідно стратегічно важливого завдання формування регіональних кластерів будується не стільки на залученні додаткових бюджетних коштів, як на координації заходів, що реалізуються в рамках інших завдань. Розвиток сільських територій відбувається в районах, що є інвестиційно привабливими для агрохолдингових компаній, де формуються "точки зростання". В Україні на 2011 рік нараховується близько 50 таких компаній. Найбільшими агрохолдингами України є ТОВ "Українські аграрні інвестиції" (330 тис. га), ВАТ "ММК ім. Ілліча" (225 тис. га), "NCH Capital" (200 тис. га), ДП "Нафком-Агро" (200 тис. га), ВАТ "Миронівський хлібопродукт" (180 тис. га), Агропромхолдинг "Астарт-Київ" (180 тис. га), ЗАТ "Райз-Максимко" (160 тис. га),

"Мрія Агро холдинг" (158 тис. га), ВАТ "Приват-АгроХолдинг" (150 тис. га), "Агротон" (150 тис. га), "Лютре-Агро" (150 тис. га), "Райз-агро" (130 тис. га), "Дакор Агро Холдинг" (106 тис. га), "Укррос" (105 тис. га), "Лотуре" (101 тис. га), "Укрзернопром-Агро" (100 тис. га), АПК "Шахтар" "Шахта ім. Засядьмо" (100 тис. га) та інші. Загалом агрохолдинги контролюють близько 5 млн. га, або майже 15 % площі ріллі в Україні [3].

Агрохолдинги в Україні, як правило, – це виключно бізнес-проекти, основною метою яких є одержання прибутку та примноження капіталу їхніх засновників. Підтримка і розвиток сільської інфраструктури ніколи не була функцією агрохолдингу, адже засновники чи власники агрохолдингу, як правило, не проживають в місцях ведення агробізнесу і ні

вони, ні члени їх сімей не мають наміру користуватися сільською інфраструктурою [1, с.15].

Внаслідок існуючої в Україні заборони на відчуження земельних ділянок, що надані для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, основною формою використання земель у сільському господарстві є оренда земельних ділянок. Таким чином, агрохолдинги не зацікавлені у довгострокових капітальних інвестиціях у розвиток сільськогосподарської інфраструктури, навіть в

тих випадках, коли такі інвестиції спроможні істотно підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, адже холдинг не має достатньо надійних гарантій збереження у користуванні земельних ділянок, що виступають для нього основним засобом виробництва та будуть обслуговуватися цією інфраструктурою.

Розвиток агропромислових кластерів і агрохолдингових компаній представлений на рис. 2.

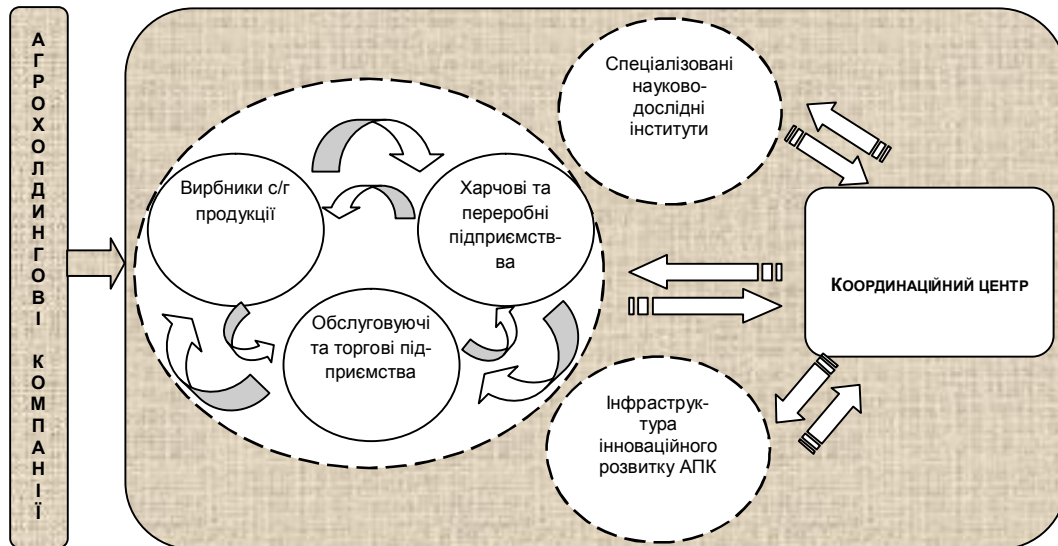

Рис. 2. Взаємодія елементів агропромислових кластерів і агрохолдингових компаній

Беручи участь у фінансуванні агропромислового кластера, агрохолдингова компанія може і сама виступати одним з головних елементів цієї структури.

Актуальним питанням також є дослідження кластерів з позиції логістики, що пов'язане з тим, що вони у більшій мірі організовані як система потоків, система ланцюгів постачань. Іманентний розвиток кластерів спирається на розвиток експлуатаційної логістичної інфраструктури. Підприємства, що входять в кластер, мають багато загальних потреб і можливостей, їх діяльність обмежена однаковими чинниками, що перешкоджають підвищенню продуктивності і розвитку. Об'єднання групи компаній і організацій в кластер дозволяє виявити сприятливі можливості для координації дій і інтеграції в площині загальних інтересів, так як кластер забезпечує можливість ведення конструктивного і ефективного діалогу між спорідненими компаніями і їх постачальниками, а також дозволяє використати інфраструктуру загального призначення, у тому числі і логістичну інфраструктуру. Більше того, інвестиції, спрямовані на покращення умов функціонування кластера, здійснюють синергетичний вплив практично на усіх його учасників.

У світі є ще досить багато прикладів створення високоефективних територіальних об'єднань підприємств окремих галузей економіки, які отримали назву кластерів. Значний досвід створення кластерів нагромаджено в індустріально розвинених країнах (США, Італії, Японії та ін.), у країнах з перехідною економікою (Китай, Польща, Чехія, Словенія, Румунія, В'єтнам) та в країнах, що розвиваються (Індія та ін.).

Зарубіжна практика кластеризації економіки в регіонах підтверджує доцільність та актуальність створення кластерних структур в Україні. Конкурентоспроможність України загалом і на регіональному рівні зокрема значною мірою залежатиме від того, наскільки оперативно формуватиметься й розгортатиметься модель підтримки й розвитку найсучасніших кластерних структур.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування агропромислових кластерів в Україні здатне надати сільськогосподарському виробництву закінчену

форму організації управління з раціональним рішенням технічних, технологічних, економічних питань, пов'язаних з отриманням сировини, заготівлею, транспортуванням, переробкою, зберіганням і реалізацією готової продукції.

Таким чином, нині необхідно створювати інноваційні підходи, що дозволяють ефективно використати наявні ресурси і успішно протистояти негативним зовнішнім чинникам. Створення кластерів якнайкраще відповідає велінню часу.

Список використаної літератури:

1. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? // Німецько-Український Аграрний Діалог: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К. – 2008. – 20 с.
2. Кластеризація – шлях до підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів: Загальноукраїнська конф., 23-25 травня 2011 р. // www.zoda.gov.ua
3. Кучер А. Специфіка конкуренції в контексті розвитку агрохолдингів // www.confriapv.at.ua/publ/konf_24_25_cherven_2010/10_specifika_konkurenciji_v_konteksti_rozvitku_agroholdingiv/2-1-0-79.
4. Мазуренко О.В. Розвиток інтегрованих формувань в АПК // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С. 89-93.
5. Поглиблення реформ в аграрному секторі економіки // www.kneu.kiev.ua
6. Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Вільямс, 2006. – 608 с.
7. Семенов Г.А., Богма О.С. Застосування кластерної моделі як умова економічного розвитку регіонів України. – Матеріали другої міжнародної конференції "Спецпроект: аналіз наукових досліджень". – Дніпропетровськ. – 2009. – С. 40-42.

ШЕВЧЕНКО Наталія Вікторівна – старший викладач кафедри економіки, обліку і аудиту Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет", аспірант Черкаського Державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– розвиток продовольчого комплексу регіону та напрями його вдосконалення